

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата політичних наук, доцента, завідувача кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету Іванець Тетяни Мирославівни на дисертаційну роботу Моренчука Андрія Андрійовича «Безпекові аспекти міжнародних відносин України та Японської держави в контексті російсько-української війни», подану на здобуття наукового ступеня доктор філософії з галузі знань 29 – Міжнародні відносини за спеціальністю 291 – Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

Актуальність теми дослідження

Повномасштабне російське вторгнення в Україну вплинуло на всю систему міжнародних відносин та сприяло збільшенню рівня конфліктності в світі. Загострення безпекових викликів на сьогодні спостерігається в усіх регіонах, що змушує країни переглядати свої традиційні підходи до питань безпеки. Японія зазвичай у своїй зовнішній політиці орієнтувалася на стримування позицій Китаю в регіоні, що передбачало розбудову співпраці з усіма сусідами, а особливо з тими, які потенційно можуть виступити союзниками Китаю. Подібна стратегія обумовила той факт, що не дивлячись на орієнтацію Японії на країни західного світу (особливо, враховуючи що у сфері безпеки Японія в першу чергу спирається на оборонний союз зі Сполученими Штатами), у 2014 році Японська Держава продовжила активно розбудовувати відносини з РФ, хоча офіційно засудила анексію Криму та приєдналася з певними обмеженнями до антиросійських санкцій. Крім економічних зисків (особливо в енергетичній сфері) та сподівань на владнання територіальних суперечок, співпраця з РФ мала на меті не допустити ізоляції Росії та не підштовхнути її до повної орієнтації на КНР.

Однак повномасштабне російське вторгнення в Україну в 2022 році повністю змістило акценти. Подібний крок російського керівництва свідчив про бажання змінити чинний статус-кво в системі міжнародних відносин та створював дуже небезпечний прецедент, який потенційно міг бути використаний сусідами Японії, зокрема КНР та КНДР, для того, щоб розпочати власні кроки щодо зміни кордонів в Азійському регіоні. Саме тому в 2022 році позиція Японії вже відзначилася однозначністю та жорсткістю: вона засудила агресію, підтримала всі антиросійські санкції, співпраця між Японською Державою та РФ була заморожена.

На сьогодні Японія не лише надає активну допомогу Україні (як напряму, так і через різні міжнародні організації) та лобіює інтереси України на всіх азійських майданчиках, але й активно реформує свою безпекову сферу. Наприкінці 2022 року була прийнята оновлена оборонна стратегія, яка розширювала видатки на оборону до 2% ВВП, активно обговорюються можливості постачання летальної зброї Україні (хоча існує пряма заборона в японському законодавстві на постачання зброї в зони конфлікту).

Все це є свідчення того, що Японія розуміє важливість підтримки України у війні з Росією, бо це безпосередньо впливає як на світову систему безпеки, так і на регіональні підсистеми. Враховуючи це, двостороння співпраця між країнами має хороші перспективи, бо вона обумовлена схожими викликами (Росія сусід не лише України, але й Японії). Однак, враховуючи, що наші країни є дуже різними (в культурному, історичному, політичному, економічному плані тощо), розвивати ці відносини буде не зовсім просто. Саме тому необхідно використовувати науковий підхід до аналізу та конструювання можливих моделей майбутньої співпраці. Дана робота є однією з перших спроб дослідити проблеми та перспективи співпраці України та Японії в безпековій сфері, що робить її надзвичайно важливою та своєчасною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертацію підготовлено в межах проєкту «Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам» програми ERASMUS+ напряму Модуль Жана Моне (№101047033 ERASMUS-JMO-2021-MODULE), який діє у Волинському національному університеті імені Лесі Українки протягом 2022–2025 рр.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість наукових положень та висновків, сформульованих в дисертації, обумовлена комплексним підходом до вивчення безпекових аспектів міжнародних відносин України та японської держави в контексті російсько-української війни. Методологічною основою дослідження виступала сукупність методів, прийомів та наукових підходів (як загальнонаукових, так і спеціальних методів політичної науки), які дали змогу досягнути поставлених наукових задач. Робота побудована логічно, визначена структура дає змогу максимально повно розкрити поставлені наукові задачі.

Перший розділ присвячено теоретико-методологічним засадам дослідження безпекового виміру міжнародних відносин України та Японії. В підрозділі 1.1. вивчено наукові підходи до розуміння концептів «безпека» та «безпекова політика». Надано класифікації поняттям «безпека» та «система міжнародної безпеки» за різними критеріями, визначено різницю між національною безпекою, державною безпекою та безпекою держави, виокремлено пріоритетні напрямки безпеки в контексті дослідження: політична, економічна, воєнно-економічна, воєнна. Також увагу було приділено таким поняттям як національні інтереси, агресія, продовольча безпека, санкції. Автор проаналізував доктрину національної безпеки України, її трансформацію в умовах повномасштабного російського вторгнення, роль ВПК в воєнній безпеці, військово-міжнародне співробітництво в форматі військово-політичного співробітництва (ВПС), військово-стратегічного співробітництва (ВСС) і військово-технічного співробітництва (ВТС),

структури безпеки, що функціонують в різних регіонах. Дуже вдало було визначено роль України в цих процесах.

В підрозділі 1.2. охарактеризовано та класифіковано наукові праці з досліджуваного питання. Важливо відзначити, що під час дослідження було використано значну кількість робіт японських науковців, що додало роботі об'єктивності. Було опрацьовано значну кількість різноманітних джерел: документи з офіційних сайтів державних структур України та Японії, міжнародних організацій, стратегічні документи у сфері безпеки (наприклад, блакитні та білі книги), інтерв'ю політиків тощо. Також в цьому підрозділі автор дуже детально охарактеризував методологію роботи, описав особливості використання окремих методів дослідження для досягнення конкретних задач.

Другий розділ присвячено вивченню підтримки України Японією в умовах російсько-української війни. В підрозділі 2.1. розглянуто ретроспективу відносин України та Японії після здобуття Україною незалежності. Визначено спільні позиції, які сприяли розвитку двосторонньої співпраці, серед яких автор особливо виділив спільний досвід боротьби з наслідками ядерної катастрофи. Проаналізовано особливості розбудови дипломатичних відносин. Зазначено, що у 2014 році Японія засудила російську агресію проти України та почала надавати допомогу за наступними напрямками: покращення економічної ситуації, відновлення демократії, сприяння загальнонаціональному діалогу єдності.

Підрозділ 2.2. аналізував міжнародну підтримку України в умовах російсько-української війни. Автор наголосив, що на початку російсько-української війни Японія не проявляла значної активності у підтримці України на міжнародних майданчиках і конференціях, японська дипломатія балансувала між двома напрямками – з одного боку, співпраця з західними країнами та підтримка їх цінностей (принципи демократії, верховенство права тощо), з іншого боку, розбудова відносин з РФ (сподіваючись розв'язати питання північних територій та не допустити односторонньої орієнтації РФ на Китай). Відзначено, що після 24 лютого 2024 року зовнішньополітична стратегія Японії змінилася. Активізувалась проукраїнська активність Японії в міжнародних організаціях (ООН, Міжнародний кримінальний суд, G7 тощо), активно підтримувалися антиросійські санкції, виділялася допомога. Автор зазначив, що від початку повномасштабного російського вторгнення в Україну влада Японії чітко усвідомила зростання нових ризиків та загроз в Індо-Тихоокеанському регіоні, та той факт, що традиційна система безпеки в Індо-Тихоокеанському регіоні, яка базується на присутності США, може не справитись зі зростаючою військовою могутністю РФ, КНР і КНДР – тому японська дипломатія посилила свої зусилля в здійсненні діалогу з країнами Заходу, активізувала роботу в напрямку протидії дезінформації.

Підрозділ 2.3. було присвячено особливостям допомоги, яка надавалась Україні після початку російського повномасштабного вторгнення. Досліджено особливості та основні напрямки антиросійських санкцій, до яких приєдналася Японія, охарактеризовано структуру наданої допомоги, зокрема, участь Японії

в програмах міжнародних організацій щодо надання допомоги Україні (ОБСЄ, ЮНІСЕФ, Міжнародний червоний хрест, ПРООН тощо), особливості взаємодії перших осіб. Серед пріоритетних напрямків міжнародних зусиль Японії автор визначив боротьбу з наслідками продовольчої та енергетичної кризи, зумовлених російським вторгненням в Україну. До основних причин підтримки Японією України автор відніс спільне бачення ядерних загроз та болючий досвід катастроф, пов'язаних з використанням атомної енергії, сприйняття нападу РФ на Україну як прецедент для сусідів Японії - КНР та КНДР, відчуття культурної близькості з українцями, які продемонстрували готовність жертвувати собою заради свободи і перемоги.

Третій розділ присвячено дослідженню викликів національній безпеці України та Японії в контексті російсько-української війни. В підрозділі 3.1. проаналізовано зміни в російсько-японських відносинах. Відзначено, що перед початком російсько-української війни у 2014 відносини між Російською Федерацією та Японською Державою на політичному рівні значно активізувалися. Автор відзначив, що зближенню сприяла, зокрема, аварія на Фукусіма в 2011 році, яка спровокувала подальше закриття АЕС та диверсифікацію енергії. Після російського вторгнення в Україну та анексії Криму взаємодія між Японією та РФ продовжилася: надавалися позики, приймалися особи, які були під санкціями, розроблялися спільні економічні стратегії, розвивався активний політичний діалог, економічне співробітництво та культурний обмін. Однак після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну Японія рішуче засудила агресію, доєдналася до міжнародних санкцій та надала допомогу Україні. Це кардинально погіршило відносини між Японією та РФ, нівелюючи всі домовленості останніх років.

Підрозділ 3.2. присвячено особливостям зближення Росії з КНР. Відзначено, що друге десятиліття XXI століття відзначилося поглибленням російсько-китайської співпраці у всіх сферах: від економічної до військової. Напередодні повномасштабного вторгнення РФ в Україну було підписано «Спільну заяву Російської Федерації і Китайської Народної Республіки про міжнародні відносини, що вступають в нову епоху, і глобальний сталий розвиток» (04 лютого 2022 року), в якій сторони по факту власні наміри перекроїти світовий устрій. Автор зазначив, що при цьому Китай продовжив проводити щодо Росії прагматичну політику: китайці не спішають з інвестиціями в російську економіку, не діляться технологіями, а продають готову продукцію за завищеними цінами, користуючись тим, що позбулися європейських та американських конкурентів. Автор наголосив, що у той час, як РФ пішла на свідоме погіршення відносин зі США та ЄС, КНР прагне продовжувати економічну та дипломатичну співпрацю, щоб подолати свої економічні проблеми всередині країни та розширити вплив Пекіна за кордоном. Відзначено, що активні контакти Москви та Пекіна, зокрема в безпековій сфері, викликають серйозне занепокоєння в Токіо..

В підрозділі 3.3 проаналізовано співробітництво Росії та КНДР. Автор наголосив, що зближення країн почалося у липні 2023 року. Ще у березні 2023 року РФ та КНР проголосували за продовження на один рік мандату Групи

експертів із моніторингу санкцій проти КНДР, однак 28 березня 2024 року, під час чергового голосування в Раді Безпеки ООН, Російська Федерація скористалася своїм правом вето і не дозволила надати черговий мандат на ще один рік Групі експертів із моніторингу санкцій проти Північної Кореї, Китай при цьому утримався. В підрозділі проаналізовано особливості розвитку російсько-корейської співпраці, її основні напрямки, перспективи подальшого зближення.

В підрозділі 3.4. досліджено російсько-іранське співробітництво. Відзначено, що бажання Росії співпрацювати з Іраном збіглося з небажанням Тегерану шукати нормалізації відносин із Заходом. Ірану потрібен союзник, і Росія підходить на цю роль: може надати повний спектр зброї, якої дуже потребує Іран, має дипломатичний вплив як постійний член Ради Безпеки ООН, має схожі позиції щодо неприйняття демократії та прав людини. Автор відзначив, що до повномасштабного вторгнення Росії в Україну у військово-безпекових відносинах між Москвою та Тегераном переважала динаміка «патрон – клієнт», коли Росія, як патрон, постачала Ірану військово-обладнання. Початок постачання Іраном Росії технології безпілотників, які відіграють важливу роль у війні з Україною, докорінно змінило відносини між цими країнами і вони набули статусу «повноцінного оборонного партнерства». В підрозділі проаналізовано основні напрямки воєнного співробітництва між країнами, визначено нові перспективні напрямки, зокрема в сфері кібертехнологій, супутників. Крім того, зазначено, що для Росії в сучасних умовах цінним є понад сорокарічний досвід Ірану щодо обходу міжнародних санкцій.

Підрозділ 3.5. присвячено проблемам та перспективам відносин України та Японії у сфері безпеки. Проаналізовано особливості сприйняття японським суспільством допомоги Україні, виокремлено основні інтелектуальні групи, які просувають в Японії російські наративи (члени дискусійного клубу «Валдай»; політична група, яку очолює проросійський парламентар М. Сузукі; неоправа, антиамериканська та антиглобалістська політична організація «Issuikai», пов'язана з російською Ліберально-демократичною партією та Французьким національним фронтом тощо). Визначено, що одним з пріоритетів для української дипломатії має стати розвиток культурних зв'язків, поширення інформації про нашу історію, культуру тощо. Проаналізовано фактори, які перешкоджають розвитку україно-японських відносин: корупція, надмірна бюрократизація управління, неререформованість судової системи тощо. Автор також приділив увагу тим трансформаціям, які відбуваються в Японії в контексті прийняття нової стратегії оборони в грудні 2022 року, та перспективам україно-японської співпраці у сфері повоєнного відновлення України.

Наукова новизна та практична цінність дисертації.

Наукова новизна роботи обумовлена поставленими завданнями й полягає у комплексному міждисциплінарному дослідженні міжнародних

відносин України та Японської Держави в умовах російсько-української війни у безпековому контексті.

В процесі дослідження було отримано наступні результати:

уперше:

комплексно проаналізовано чинники, що зумовили активну підтримку Японією України; простежено реакцію Японії на кризові тенденції, зумовлені російсько-українською війною, проаналізовано допомогу Японської Держави Республіці Молдова, економіка якої суттєво постраждала внаслідок російсько-української війни; поглиблено уявлення щодо проросійськи налаштованих суб'єктів в середовищі японського суспільства – серед академічних кіл і певних політичних угруповань, доведено, що дієвими інструментами протидії наративам кремлівської пропаганди є культурна дипломатія і засоби «м'якої сили».

уточнено:

форми і обсяги допомоги, що надає Японія Україні; основні напрямки співробітництва Російської Федерації з Китайською Народною Республікою (КНР), Корейською Народно-Демократичною Республікою (КНДР) та Ісламською Республікою Іран як новий виклик регіональній та глобальній безпеці; вплив російсько-української війни на здійснення Японією реформ у сфері безпеки. Японія безпосередньо пов'язує безпеку в Індо-Тихоокеанському регіоні з успіхами України у протистоянні російській агресії.

отримали подальше обґрунтування:

в науковий обіг уведено значну кількість оригінальних джерел і літератури, в яких розглянуті питання безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, зокрема в контексті війни України з Російською Федерацією; зміна курсу Японії щодо підтримки України після повномасштабного російського вторгнення у лютому 2022 р. Наголошено на кардинальних змінах у двосторонніх відносинах Японської Держави з Російською Федерацією, а також обсягах і формах допомоги Україні; перспективні напрями співробітництва України та Японії у контексті російсько-української війни, зокрема у безпековій сфері; значний вплив соціокультурних чинників на формування і розвиток політичного курсу та міжнародних відносин Японії.

Матеріали, список використаних джерел, висновки дослідження можна використовувати при вивченні низки освітніх компонентів, передбачених навчальними планами підготовки бакалаврів і магістрів зі спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Отримані результати дослідження можуть бути використані під час написання наукових праць, навчальних посібників з проблем безпекової політики і міжнародних відносин України та Японської Держави в сучасних умовах.

Матеріали дисертації можуть бути використані у роботі експертів, аналітичних центрів, недержавних організацій і органів державної влади України, а саме: Комітету Верховної Ради України у закордонних справах, МЗС України та безпосередньо Директорату публічної дипломатії та комунікацій у структурі МЗС України, діяльність яких пов'язана з

формуванням і реалізацією азійського вектора зовнішньополітичного курсу України, а також для кращого розуміння новітніх тенденцій в безпековій сфері.

Повнота викладення положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях

Теоретичні положення та основні висновки дисертаційного дослідження викладені в 11 публікаціях, а саме: трьох наукових статтях у фахових вітчизняних та закордонних виданнях (одна з них у виданні, що входить до науково-метричної бази Web of Science) і у восьми тезах наукових доповідей. Вимоги до кількості, обсягу та змісту наукових публікацій, необхідних для захисту кваліфікаційної роботи на здобуття ступеня доктора філософії, А. А. Моренчуком виконано.

Дотримання вимог академічної доброчесності та відповідність встановленим вимогам

Дисертаційне дослідження А. А. Моренчука являється повністю оригінальними та самостійним науковим доробком, виконаним з дотриманням всіх принципів академічної доброчесності. Автор здійснює посилання на всі теоретичні та емпіричні розробки авторів, дані з яких використовує в своїй роботі.

Робота відповідає вимогам щодо змісту та оформлення академічних робіт подібного типу. Вона складається зі вступу, 3 розділів, 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків. Загальний обсяг рукопису становить 278 сторінок (з них 175 сторінок основного тексту). Список використаних джерел та літератури налічує 499 позиції.

Дискусійні положення та зауваження

Не дивлячись на всі позитивні характеристики дисертаційної роботи Моренчука Андрія Андрійовича «Безпекові аспекти міжнародних відносин України та Японської держави в контексті російсько-української війни», вважаємо за доцільне звернути увагу на певні дискусійні моменти, які потребують уточнень:

– У підрозділі 1.1. розглядаючи безпекові концепції автор аналізує нормативно-правову, яка регулює цю сферу в Україні. На нашу думку, доцільно було також розглянути правові акти, які регулюють ці питання в Японській Державі, провести порівняльний аналіз, визначити спільні та відмінні підходи.

– В підрозділі 2.1. автор зазначає, що після 2014 року Японія засудила російське вторгнення, анексію Криму, ввела антиросійські санкції та активізувала комунікації з Україною на високому рівні (с.78). Однак при цьому продовжила розбудовувати активні та різносторонні відносини з Росією (підрозділ 3.1). Як на вашу думку це впливало на стан україно-японських відносин в період 2014-2022 років?

– Автором неодноразово підкреслювалося (підрозділи 2.2, 2.3, 3.5), що Японія активізувала свої зусилля щодо підтримки та надання допомоги Україні в межах різних міжнародних організацій та майданчиків. Одним з ключових форматів співпраці у сфері безпеки для Японії являється безпековий союз зі Сполученими Штатами (на основі «Договору про взаємне співробітництво та гарантії безпеки між США та Японією» 1960 року). Чи є актуальним українське питання в межах співпраці в рамках цього союзу?

– У підрозділі 2.2 автор зазначає, що Японія спрямовує свої зусилля на здобуття підтримки для України з боку країн Азії (с.96). Через які структури найчастіше відбуваються подібні взаємодії з азійськими країнами та які практичні результати на сьогодні вони вже мають?

– В підрозділі 2.3. автор зазначає, що після початку повномасштабного вторгнення японці вперше прийняли 2500 біженців з України, яких у країні називаються «евакуйовані особи» - це було безпрецедентним кроком, адже раніше Японія приймала до десяти біженців на рік (с.106). Чи знайомилися ви більш детально з програмами для українських біженців в Японії? Чи є якісь особливості у їх статусі (наприклад, статус тимчасового захисту для українців в країнах ЄС)?

– Третій розділ присвячено аналізу викликів національній безпеці України та Японії з боку ряду країн. На нашу думку, було б доцільно зробити порівняльну характеристику цих загроз для двох країн, виокремити спільні та відмінні загрози. Це дало б змогу краще побачити перспективні напрямки співпраці.

– У підрозділі 3.2. автор зазначає, що у 2022 році Росія займала шістнадцяте місце за обсягом китайського експорту, а станом на лютий 2024 року перебувала вже на сьомому (с.153). Як Ви вважаєте, це є наслідком антиросійських санкцій чи свідченням формування стратегічного союзу між РФ та КНР?

– У підрозділі 3.3. автор зазначає, що з липня 2023 року почала активно розвиватися співпраця КНДР та РФ в різних напрямках. Як на Вашу думку, чи може подальше російсько-корейське зближення створити умови для реальної агресії КНДР проти сусідів?

– У підрозділі 3.5. автор аналізує проблеми та перспективи розвитку співпраці України та Японії у сфері безпеки. Враховуючи надзвичайну важливість саме цього підрозділу, на нашу думку, було б доцільним структурувати проблеми та перспективи співпраці за рівнями, сферами, походженням тощо, та на основі проведеного аналізу виробити практичні рекомендації щодо перспектив двосторонньої співпраці.

– До загальних висновків, на нашу думку, було б доцільно включити висновки за першим розділом та прогнози щодо розвитку співпраці між Україною та Японією в безпековій сфері в майбутньому.

Проте зазначені зауваження та побажання мають дискусійний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку роботи А. А. Моренчука.

Загальний висновок

Враховуючи актуальність дисертаційної роботи, її наукову новизну, теоретичне і практичне значення, вважаю, що дисертаційна робота Моренчука Андрія Андрійовича «Безпекові аспекти міжнародних відносин України та Японської держави в контексті російсько-української війни» повністю відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 зі змінами), та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а її автор заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктор філософії з галузі знань 29 Міжнародні відносини за спеціальністю 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії.

Офіційний опонент:

кандидат політичних наук, доцент,
завідувач кафедри філософії та соціології,
Маріупольський державний університет
09.07 2024 р.

Тетяна ІВАНЕЦЬ

Підпис доцента Тетяни ІВАНЕЦЬ засвідчую:

Вчений секретар
Маріупольського державного університету

Марія КОНОВАЛОВА